

З'ЕЗДЫ МІРАВЫХ ПАСРЭДНІКАЎ У СІСТЭМЕ МЯСЦОВАГА ДЗЯРЖАЎНАГА КІРАВАННЯ Ў БЕЛАРУСІ

С.А. Талмачова
БДПУ (Мінск)

З'езды міравых пасрэднікаў былі створаны ў адпаведнасці з “Палажэннем аб губернскіх і павятовых па сялянскіх справах установах” ад 19 лютага 1861 г. [1]. Міравыя з'езды збіраліся з міравых пасрэднікаў павета і прадстаўніка ад урада. Старшынёй з'езда з'яўляўся павятовы прадвадзіцель дваранства. У якасці члена ад урада ў павятовым міравым з'ездзе прысутнічаў адзін з спецыяльна прызначаных для гэтага чыноўнікаў. Пры прызначэнні членаў ад урада ў склад міравых з'ездаў улада імкнулася садзейнічаць дакладнаму выкананню выдадзеных пастановаў па сялянскай справе, ажыццяўляць сувязь паміж губернскім і павятовымі па сялянскіх справах установамі і ліквідаваць узнікаўшыя паміж імі непаразуменні.

Да ведамства міравых з'ездаў адносіўся разгляд і ліквідацыя цяжкасцей пры складанні і зацвярджэнні ўстаўных грамад, іх выпраўленне пасля паверачнага вымярэння сялянскіх зямельных надзелаў, разгляд скаргаў на рашэнні міравых пасрэднікаў. Акрамя таго, ў кампетэнцыю міравых з'ездаў уваходзіў набор вольнанаёмных каморнікаў, калі не хапала казённых, усталяванне тэрміну плацяжоў аброка для маёнткаў, дзе памешчык і сяляне не прыйшлі да дабрачыннага пагаднення ды інш.

Справы ў міравым з'ездзе разглядаліся па прадстаўленнях міравых пасрэднікаў, патрабаваннях губернскай па сялянскіх справах установы і губернатара, просьбах і скаргах памешчыкаў, сялян і іншых асоб. Пасяджэнні праводзіліся адзін раз у месяц, а пры адсутнасці тэрміновых спраў – раз у 2 месяцы. Тэрмін пасяджэнняў устаўляўся ў пачатку года па ўзгадненні з губернскай па сялянскіх справах установай.

Рашэнні павятовага міравога з'езда запісваліся ў асобную кнігу, падпісваліся прысутнымі, абвяшчаліся на з'ездзе ў прысутнасці істца і адказчыка пад распіску і прымаліся для выканання ці міравым пасрэднікам, ці чынамі земскай паліцыі. Скаргі на рашэнні падаваліся ў губернскую па сялянскіх справах устнову [2, с. 132-133].

У выніку паўстання 1863-1864 г. урад вырашыў прыпыніць мясцовыя дваранскія выбары ў заходніх губернях, а пасады, што залежалі ад выбараў, з гэтага часу замяшчаліся па прызначэнні губернатараў. З сакавіка 1863 г. Віленскаму генерал-губернатару часова было дадзена права звальняць з пасады міравых пасрэднікаў, валасных старшын і сельскіх старастаў, якіх ён прызнае неблаганадзейнымі. Пры гэтым на вакантныя пасады міравых пасрэднікаў прызначаліся па выбары генерал-губернатара як на названія, так і на іншыя пасады ваенных і грамадзянскіх устаноў [7, л. 27]. Так, у адпаведнасці з цыркулярам Віленскага генерал-губернатара ад 23 мая 1863 г. былі звольнены з пасады міравыя пасрэднікі “польскага паходжання” па падазрэнні ў спачуванні ці ўдзеле ў “мецяжу” [5, л. 7а]. Акрамя таго, Віленскі генерал-губернатар лічыў, што “былыя міравыя пасрэднікі з дваран-памешчыкаў ... на працягу службы сваёй адрозніваліся асабліва нядабайным ладам дзеянняў, яўна імкнуліся падпарадкаваць сялян уплыву польскіх памешчыкаў і пахіснуць у іх пачуццё абавязку і адданасці ўраду” [6, л. 55 зв.]. У выніку большасць пасады міравых пасрэднікаў сталі вакантнымі з-за немагчымасці знайсці “благанадзейных чыноўнікаў з рускіх ураджэнцаў для прызначэння на пасады міравых пасрэднікаў” [6, л. 55-55 зв.]. Таму ўрад запрашаў у заходнія губерні жадаючых на гэтую пасаду, прызначыўшы ім дадатковае ўтрыманне (на 500 руб. штогод больш) [6, л. 92].

На падставе арт. 2 і 3 правілаў аб парадку пераводу ўстаўных грамад у выкупныя акты па маёнтках памешчыкаў беларускіх губерняў ад 8 кастрычніка 1863 г. і 2 сакавіка 1864 г., у склад кожнага міравога з'езда прызначаўся адзін асобы член ад урада, які адначасова быў старшынёй на з'ездзе, а павятовы прадвадзіцель дваранства да канчатковага зацвярджэння выкупных актаў ад гэтага вызваляўся. Названыя члены ад урада атрымлівалі па 2 500 руб. штогод (жалаванне і на раз'езды), і акрамя таго, на ўтрыманне сакратара і на канцелярскія выдаткі з'езда – па 1 000 руб. у год [8, л. 4-5].

12 верасня 1866 г. Галоўны камітэт аб уладкаванні сельскага стану пастанавіў, што пасля ліквідацыі паверачных камісій у Віленскай, Гродзенскай, Мінскай і чатырох паветах Віцебскай губ. старшынямі павятовых міравых з'ездаў прызначаліся чыноўнікі ад урада, па магчымасці з членаў скасаваных паверачных камісій, і зацвярджаліся Міністэрствам унутраных спраў. Кожнаму старшыні прызначалася жалаванне па 2 000 руб. і на раз'езды па 500 руб. штогод. Акрамя таго, на ўтрыманне

сакратара і на канцылярскія выдаткі міравога з'езда ў распараджэнне старшыні вызначалася па 500 руб. штогод [8, л. 3–4].

Такім чынам, павятовыя прадвадзіцелі дваранства прызначаліся па распараджэнні генерал-губернатара і ўрада. Міністр унутраных спраў Валугеў у 1866 г. у прадстаўленні Камітэту міністраў лічыў, што мэтазгодна дазволіць замяшчаць пасады прадвадзіцеляў дваранства ў Паўночна-Заходнім краі асобамі з мясцовых дваран-землеўласнікаў не польскага паходжання. Адзначалася зацікаўленасць гэтых асоб у вырашэнні мясцовых грамадскіх пытанняў, веданне асаблівасцей і звычаяў края. Гэта, на думку Валугева, адпавядала тым абавязкам, якія ўскладаліся па закону на прадвадзіцеляў дваранства. Таму прызнавалася неабходным аб'яднанне абавязкаў павятовых прадвадзіцеляў дваранства і старшынь міравых з'ездаў у адпаведнасці з Палажэннем 19 лютага 1861 г. Пры гэтым утрыманне гэтых асоб скарачалася з 3 500 руб. да 2 500 руб. па меркаванні генерал-губернатара. І толькі у выпадку немагчымасці знайсці кандыдатаў з блуганадзейных мясцовых дваран-памешчыкаў на вакантныя месцы павятовых прадвадзіцеляў дваранства міністр унутраных спраў лічыў магчымым ускладаць абавязкі прадвадзіцеляў часова на старшынь міравых з'ездаў, прызначаных з асоб, чужых для края [8, л. 6-8 зв.]. У сакавіку 1867 г. Аляксандр II падпісаў указ, у адпаведнасці з якім зацвярджаўся менавіта такі новы парадак замяшчэння пасады павятовых прадвадзіцеляў дваранства ў Паўночна-Заходнім краі. Цяпер генерал-губернатар края мог прызначаць на названыя пасады мясцовых дваран-землеўладальнікаў не польскага паходжання, усклаўшы на іх абавязкі старшынь з'ездаў міравых пасрэднякаў. Аднак у некаторых паветах края адсутнічалі рускія землеўладальнікі, якія маглі б быць прызначаны на пасады павятовых прадвадзіцеляў дваранства. Таму ў 1868 г. у адказ на хадайніцтва Віленскага генерал-губернатара Патапава было дазволена “ў крайніх выпадках” замяшчаць названыя пасады асобамі “польскага паходжання”. У выніку каля паловы пасады прадвадзіцеляў былі замешчаны асобамі “польскага паходжання” з найбольш уплывовых і заможных мясцовых землеўладальнікаў [3, л. 68].

Такое становішча непакоіла ўрад, які лічыў, што мясцовыя дваране, за рэдкім выключэннем, былі “маланадзейнымі праваднікамі ўрадавых ініцыятыв, накіраваных на трывалае зліццё паўночна-заходняй ускраіны з імперыяй” [3, л. 68]. Таму Віленскі генерал-губернатар Каханаў у 1884 г. у запісцы на імя цара выказаў думку аб неадпаведнасці прызначэння прадвадзіцеляў дваранства з палякаў для дасягнення ўрадавых мэт у Паўночна-Заходнім краі і аб неабходнасці прыняцця такіх мер, якія б далі магчымасць замяшчаць пры зручным выпадку пасады прадвадзіцеляў дваранства асобамі рускага паходжання [8, л. 68 зв.].

Цяжкасць у гэтым сэнсе ўзнікала з той прычыны, што сярод мясцовых рускіх землеўладальнікаў, што не знаходзіліся на дзяржаўнай службе, не было асоб, у якіх было б дастаткова сродкаў абыходзіцца без дадатковага ўтрымання, займаючы ганаровую пасаду прадвадзіцеля дваранства. Таму Каханаў прапанаваў аднавіць асобныя для кожнага павета з'езды міравых пасрэднякаў, каб аб'яднаць платную пасаду старшыні з'езда міравых пасрэднякаў і бясплатную пасаду прадвадзіцеля дваранства [8, л. 68 зв.].

Скарачэнне колькасці з'ездаў міравых пасрэднякаў ў паўночна-заходніх губернях было вынікам прынятага ўрадам кірунку на скарачэнне выдаткаў па ўтрыманню ўстаноў па сялянскіх справах, калі гэта не шкодзіла ходу сялянскай справы. Такое імкненне адлюстравалася ў шэрагу ўрадавых пастановаў. Першым крокам было Палажэнне галоўнага камітэта аб уладкаванні сельскага стану, у якім змяшчаўся парадак скарачэння губернскімі па сялянскіх справах устаноў у тых выпадках, калі гэта будзе зручным, колькасці міравых участкаў. 25 сакавіка 1866 г. гэтым жа камітэтам губернскім устаноў дазвалялася па неабходнасці пры размеркаванні паселішчаў дзяржаўных сялян паміж міравымі ўчасткамі і ўтварэнні новых участкаў павялічваць міравыя участкі да 25 тыс. душ мужчынскага полу. З 21 студзеня 1870 г. губернскім устаноў прапаноўвалася зноў скараціць колькасць міравых участкаў. Гэта пастанова была вынікам зацверджанага царом меркавання Дзяржаўнага савета ад 15 мая 1869 г. аб прыняцці мер да скарачэння выдаткаў на сялянскую справу ў сувязі са змяншэннем і заканчэннем работ па выкупнай аперацыі [3, л. 73-74].

Следствам скарачэння колькасці міравых участкаў стала і аб'яднанне міравых з'ездаў некалькіх паветаў. Так, з 4 мая 1872 г. былі аб'яднаны Віленскі і Трокскі з'езды міравых пасрэднякаў. 23 кастрычніка 1873 г. – утвораны 5 аб'яднаных з'ездаў замест 11 павятовых у Магілёўскай губ. (Чэрыкаўска-Клімавіцка-Мсціслаўскі, Горыцка-Чавуські, Аршанска-Сенненскі, Магілёўска-Быхаўскі, Рагачоўска-Гомельскі) [3, л. 74-75]. У Віцебскай, Мінскай і Магілёўскай губернях павятовыя з'езды міравых пасрэднякаў былі ліквідаваны на падставе зацверджанага меркавання

Дзяржаўнага савета 4 красавіка 1878 г. у сувязі з ліквідацыяй у названых губернях пасады міравых пасрэднякаў і перадачы іх спраў павятовым па сялянскіх справах установам [4]. 30 мая 1878 г. з існаваўшых да той пары з'ездаў міравых пасрэднякаў ліквідаваны былі ў Віленскай губ. – 2, у Гродзенскай – 3, акрамя таго, скарачана была і колькасць міравых участкаў так, каб на кожны павет заставалася не больш двух пасрэднякаў. У выніку гэтых скарачэнняў аб'яднаных з'ездаў міравых пасрэднякаў у 1882 г. у Віленскай губ. засталася 3: Віленска-Трокскі, Віленска-Ашмянскі і Дзісенска-Свянцянскі, а у Гродзенскай – 4: Гродзенска-Ваўкавыскі, Бельска-Брэсцкі, Пружанска-Кобрынскі і Беластоцка-Сакольскі [3, л. 74-75].

З утварэннем аб'яднаных з'ездаў у іх страшынь і членаў часам узнікалі цяжкасці з раз'ездамі па паветах на пасяджэнні, выкананне шматлікіх службовых абавязкаў патрабавала значных разнастайных выдаткаў. Таму было няшмат жадаючых заняць хоць і ганаровую, але бязвыплатную пасаду. У прыватнасці, Віленскі генерал-губернатар Каханаў у прадстаўленні міністру ўнутраных спраў 22 студзеня 1886 г. адзначаў, што “пры такіх умовах прыходзілася па неабходнасці ставіць на пасады павятовых прадвадзіцеляў дваранства асоб, якія не адпавядалі гэтаму прызначэнню, з мясцовых памешчыкаў. Такім чынам, аказалася, што для замяшчэння вакансій на гэтую пасаду не было нікога з жыўшых у краі рускіх...” [3, л. 15-16].

Менавіта для таго, каб матэрыяльна заахоціць кандыдатаў з ліку рускіх землеўладальнікаў, Каханаў у 1884-1886 гг. неаднаразова ўздываў перад міністэрствам унутраных спраў пытанне аб аднаўленні ў Паўночна-Заходнім краі асобных з'ездаў міравых пасрэднякаў у кожным павеце, а пасаду старшыні міравога з'езда, які атрымоўваў жалаванне, аб'яднаць з пасадай павятовага прадвадзіцеля дваранства. Аднак галоўным аргументам Каханава было сцвярджэнне, што “аднаўленне самастойных з'ездаў [міравых пасрэднякаў] у кожным павеце паскорыць у даручаным яму краі заканчэнне сялянскіх спраў, а таксама спраў аб вольных людзях і чыншавіках” [3, л. 69].

Пасля неаднаразовых абмеркаванняў названага пытання ў Камітэце міністраў, Дзяржаўным савеце ў аб'яднаных Дэпартаментам законаў і Дзяржаўнай эканоміі, 30 мая 1888 г. Аляксандр III зацвердзіў меркаванне Дзяржаўнага савета аб аднаўленні самастойных з'ездаў міравых пасрэднякаў у Віленскай, Ковенскай і Гродзенскай губернях [3, л. 80-84].

Літаратура

1. Полное собрание законов Российской империи (далее – ПСЗРИ). – Собр. II. – Т. 36. – № 36660.
2. Витебская губерния: государственные, религиозные и общественные учреждения (1802–1917) / Т.Е.Леонтьева [и др.]; сост. Т.Е.Леонтьева, Д.Л.Яцкевич; редкол.: А.К.Голубович (гл. ред.) [и др.]. – Минск: БелНИИДАД, 2009. – 524 с., [16]с.: ил.
3. Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў у С.-Пецярбургу (далей – РДГА). Фонд 1291. – Воп. 38. – 1885 г. – Спр. 20. О восстановлении в Северо-Западном крае съездов мировых посредников.
4. ПСЗРИ. – Собр. II. – Т. 53. – № 58352.
5. РДГА. Фонд 1291. – Воп. 52. – 1863 г. – Спр. 175. – О мировых посредниках, назначаемых в Северо-Западный край. – Ч. II.
6. РДГА. Фонд 1291. – Воп. 52. – 1863 г. – Спр. 103. – О мировых посредниках, назначаемых в Северо-Западный край. – Ч. I.
7. РДГА. Фонд 1291. – Воп. 52. – 1864 г. – Спр. 80. Дело о порядке определения и увольнения мировых посредников, назначаемых в Западные губернии.
8. РДГА. Фонд 1291. – Воп. 33. – 1867 г. – Спр. 7. – О назначении уездных предводителей дворянства в Северо-Западном крае из местных дворян непольского происхождения с возложением на них обязанностей председателей мировых съездов.